

Škóti, Fíni a Slováci

Súčasný svet necharakterizujú iba *integračné* tendencie, ale aj neustály proces *dezintegrácie*, rozkladu na menšie celky a decentralizácia. V Európe sa tento proces už viac ako sto rokov zreteľne prejavuje na vzniku a formovaní národných štátov. Slováci prešli a prechádzajú podobným procesom. Nežijú však vo vzduchoprázdne a pri pozornejšom pohľade na Európu ľahko zistíme, že snahy podobné snahám Slovákov sa prejavujú už dlhšie v celej Európe - stačí spomenúť Baskov, Írov, Slovincov, Fínov a ďalších.

Pre porovnanie sme si vybrali tri európske národy - Škótov, Fínov a Slovákov. Tieto tri národy totiž majú mnoho blízkeho z hľadiska svojej histórie, psychológie národa i z hľadiska svojich snáh o upevnenie národnej identity v histórii aj dnes. Porovnanie týchto troch národov nám posluží pri hľadaní odpovede na otázku, kde a ako sa rodí národná identita.

Všetky tri národy prežili stáročia v štátoch, ktoré zahrnovali viac národov - Slováci 1000 rokov v Uhorsku alebo Česko-Slovensku, Fíni 700 rokov ako súčasť švédkeho kráľovstva či 100 rokov cárskeho Ruska, Škóti akú súčasť Veľkej Británie v posledných 300 rokoch. Na Slovensku sa dlho používala maďarčina ako úradný jazyk, vo Fínsku švédština, Škóti dodnes hovoria po anglicky. Na Slovensku žijú početné národnostné menšiny (maďarská, poľská, česká, rusínska, nemecká), vo Fínsku švédska a laponská, v Škótsku gaelská menšina (potomkovia starých Keltov). Aj počtom sú tieto tri národy podobné - päť miliónov Slovákov i Fínov, sedem miliónov Škótov. Všetky tri národy prejavovali túžbu po štátnej suverenite, ktorú aj všetky tri v rôznej forme prežili - Slováci počas Veľkomoravskej ríše, prvej Slovenskej republiky a v súčasnej Slovenskej republiky, Fíni cez Veľkovoľvodstvo v rámci Ruska až po samostatnosť v roku 1917, Škóti vo vlastnom kráľovstve od 11. po 18. storočie.

Situácia týchto troch národov je teda v mnohom podobná, preto môžeme súčasné slovenské snahy a problémy porovnávať s problémami a snahami Fínov i Škótov. Môžeme sa preto aj s pomocou takéhoto porovnania pýtať: Kde a ako vzniká národná identita, čo ju ovplyvňuje v psychológii či v živote národa?

Často sa za základ národnej identity označuje územie, na ktorom národ žije, jeho etnický pôvod, jeho jazyk, štát a podobne. Aká je situácia týchto troch národov?

Slováci žili v samostatnom štáte dosť krátko - asi 60 rokov vo Veľkomoravskej ríši, 6 rokov v našom storočí a teraz 3 roky. Fínska republika je samostatná posledných 80 rokov, škótske kráľovstvo bolo samostatným štátom až do politického zjednotenia s Anglickom 600 rokov. Sú to neporovnateľné čísla, každý národ má teda za sebou inú historickú skúsenosť.

Slovensko bolo súčasťou iných štátov 1000 rokov a do Uhorského štátu bolo včlenené prirodzeným spôsobom. Fínsko bolo súčasťou Švédska 700 rokov a Ruska 100 rokov, pričom v oboch prípadoch išlo o násilné pričlenenie. Škótsko bolo tak isto násilne pričlenené a je súčasťou Veľkej Británie po 300 rokov. Opäť neporovnateľná situácia, hoci všetky tri národy sa v záujme svojho oslobodenia v histórii aj chopili zbraní.

Etnická situácia všetkých troch národov je zložitá. Slováci sú síce pôvodom slovanský národ, ale v priebehu histórie staroslovanské kmene na tomto území asimilovali zvyšky starých Keltov, nemeckú a chorvátsku kolonizáciu Slovenska, veľké množstvo Maďarov aj Čechov, Poliakov i Židov. Fínsky národ etnicky pochádza z ugrofínskych kmeňov, ktoré však silno ovplyvnili škandinávске germánske kmene a staré kultúry zo severného Povolžia. Škótsky národ sa vyvinul zo splynutia pôvodných keltských kmeňov, Gaelov Kaledóncov, pričom na ich vývin silno vplývali anglo-germánske kmene. Ani jeden z týchto troch národov teda nie je etnicky čistý a len s ťažkosťami môže budovať svoju národnú identitu na etnickom základe.

Jazyk sa tiež považuje za dôležitý rozlišovací znak národnej identity. Na Slovensku a vo Fínsku to platí jednoznačne, pretože v oboch národoch bolo osamostatňovanie a pestovanie národného jazyka priamou súčasťou rozvoja národnej identity, dokonca jej priamo slúžilo. Dodnes sa jazyk menšiny (maďarskej tu či švédskej tam) chápe ako ohrozenie jazyka väčšiny v štáte, a teda aj ohrozenie národného bytia - hoci právne postavenie maďarčiny a švédštiny je diametrálne odlišné. Škóti naopak prijali angličtinu ako národný jazyk. Jazyk gaelskej menšiny sa v poslednom čase začína posudzovať ako národná tradícia a jeho (skôr symbolické) presadzovanie je cieľavedomým výrazom snahy o rozvoj škótskej národnej identity oproti anglickej. Jazyková situácia je teda tiež značne odlišná v týchto troch národoch.

Zostáva ešte jednotné *územie*. Územie slovenského etnika je v zásade dosť jednoznačne vymedzené na západe a severe. Jeho hranice nie sú vôbec presné na juhu (ak neberieme do úvahy súčasné štátne hranice, ktoré boli v roku 1919 stanovené ako línia

rozdeľujúce etnicky zmiešané územie na polovicu). Pochybnosti v histórii vzbudzovalo aj rozhraničenie voči Podkarpatskej Rusi na východe. Situáciu znejasňuje aj nie celkom ujasnená koncepcia *hlavného mesta* Slovenska v histórii - Martin? Trnava? Bratislava? Fínske územie je tiež jednoznačne určené len sčasti - more na juhu a západe tvorí jasnú hranicu. V histórii sa však menili hranice na východe (Karelia) a zvlášť okolo Sankt Peterburgu a diskusiu vyvoláva aj začlenenie Alandských ostrovov. Hlavné mesto však nebolo spochybňované a hoci Fíni majú v Jyväskylä mesto s podobnou históriou a významom pre národný život ako náš Martin, nespochybňovali centrálné postavenie Helsínk. Škótske územie aj hlavné mesto boli aj sú jednoznačne určené. Hoci dnes získava Glasgow väčší hospodársky význam, za svoje hlavné mesto stále považujú staré kráľovské sídlo Edinburgh.

Napriek značným rozdielom v charaktere územia, v pestrom etnickom zložení, rozdielom v postavení jazyka, v skúsenostiach zo štátoprávneho usporiadania, všetky tri národy sú dnes hrdými a sebavedomými národmi, ktoré nepochybujú o svojej identite, a nepochybuje o nej ani svet zvonku. Ako a na základe čoho sa ich národná identita utvárala? Snáď na základe podobných *snáh o zachovanie istých znakov identity*?

Určité podobné snahy môžeme vystopovať, ich výsledky sú však rozdielne:

Všetky tri národy chceli a chcú o svojich záležitostiach rozhodovať *samostatne*. Na Slovensku proces viedol cez snahu o vyčlenenie slovenského Okolia štúrovcami, k Hlinkovej autonómii aj cez federalizáciu Česko-Slovenska k dvom samostatným štátom. Vo Fínsku proces viedol cez Veľkovoľvodstvo s osobitým postavením v rámci Ruska až po samostatnú republiku. Škótske snahy sú zatiaľ neúspešné, dnes sú v štádiu, keď začali hovoriť o odtrhnutí od Veľkej Británie a snažia si vybudovať vlastný parlament a svoje dane odvádzať sami sebe, nie centrálnej vláde v Londýne. Snahy sú teda podobné, avšak výsledky sa odlišujú.

Všetky tri národy sa snažia dať do poriadku svoje *jazykové záležitosti*. Slováci dvoma jazykovými zákonmi, vo Fínsku je situácia síce právne jasná (dva úradné jazyky - fínština aj švédština), ale to spôsobuje značné problémy v sociálnej psychológii Fínov. Škóti sa opatrne obracajú ku gaelskému jazyku, dobre však vedia, že je to nereálna snaha, pretože angličtina zapustila príliš hlboké korene. Snahy sú teda tiež podobné, ale výsledky opäť odlišné.

Všetky tri národy si chcú zachrániť svoje *národné bohatstvo a územie*: Slováci južné Slovensko (hlavne svoju obilnicu - Žitný ostrov), Fíni Kareliu s fínskym obyva-

tel'stvom či strategické Alandské ostrovy, Škóti ostrovy v Severnom mori s ich ropou. Výsledky sú znova odlišné - štátoprávne nikto nespochybňuje, Žitný ostrov je súčasťou Slovenskej republiky, etnicky je však spochybňovaný ako súčasť Slovenska. To isté platí pre Alandské ostrovy, neplatí to však pre Kareliu, ktorá je (zdá sa, že na veľmi dlhý čas) pevnou súčasťou Ruska. Ostrovy v Severnom mori sú zasa pevnou súčasťou Veľkej Británie.

K podobným snahám o vyjadrenie svojbytnosti patrí napríklad aj taký symbol, ako sú *vlastné peniaze a vlastná mena*. Situácia je však aj tu odlišná: Slovensko má vlastnú menu, ale viac ako rok malo spoločnú menu s Českou republikou, pričom proces ich oddelenie urýchlila práve Česká republika, nie Slovensko. Fínsko má menu úplne samostatnú už 80 rokov. Škótsko má síce rovnakú menu ako Anglicko, ale Kráľovská škótska banka vydáva vlastné škótske libry s rovnakou finančnou hodnotou ako anglická libra.

Snahy všetkých troch národov sú teda podobné, ale výsledky týchto snáh sa výrazne odlišujú. Ako prameň národnej identity sme teda spochybnili vlastný jazyk (ktorý z desiatok indických jazykov je skutočným národným jazykom?), jasne vymedzené územie (tu si spomeňme napríklad na Kurdov), vlastný štát (spomeňme si na Kataláncov), etnickú rovnorodosť národa (pripomeňme si Američanov), mohli by sme spochybniť aj náboženstvo ako rozlišovací znak (porov. premeny vo vierovyznaní Slovákov v priebehu niekoľkých storočí obrat z 90 % evanjelikov na 80 % katolíkov). Takto by sme mohli pokračovať ďalej. Musíme si položiť otázku: *Ako vzniká národná identita, na základe čoho, ak v skutočnosti tri rovnako sebavedomé národy žijú v takých odlišných podmienkach, hoci s mnohými podobnými znakmi?*

Skúsme si postaviť pracovnú hypotézu a hľadáme na ňu odpoveď:

Národná identita vzniká na základe *národného povedomia*, t.j. *hrdosťou na niečo* pre príslušníkov národa spoločné. Je to na prvý pohľad veľmi neexaktná hypotéza, snažíme sa ju vak vybudovať zo sociálnej psychológie národa. Chceme sa vyhnúť americkej odpovedi - národ je určený svojím štátom, národ ako *politická* kategória; a chceme sa vyhnúť aj romantickej nemeckej odpovedi - národ ako etnicky určené spoločenstvo, čo je definícia určujúca národ *biologicky* a *geneticky*. Americká i nemecká odpoveď totiž nezodpovedajú realite hoci len tých troch národov, ktorými sa tu zaoberáme.

Sociálno-psychologickú určenosť národa môžu podporovať tieto *podobné črty* Fínov, Škótov a Slovákov:

- Všetky tri národy sú *hrdé na svoju štátnosť*. Na Slovensku silno pôsobí tradícia Veľkomoravskej ríše, ktorá sa dostala dokonca do Ústavy Slovenskej republiky. Vo Fínsku podobne pôsobí hrdosť na napolo samostatné postavenie v rámci Ruska - svoje Veľkovojevodstvo hodnotia Fíni ako veľký národný úspech v rámci mocného cárskeho Ruska. V Škótsku veľmi silno pôsobí hrdosť na stáročné Škótske kráľovstvo.

- Všetky tri národy sú *hrdé na svoj boj za nezávislosť*. Slováci na štúrovské snahy i na Slovenské národné povstanie, Fíni na svoj odboj proti Švédsku aj Rusku, Škóti na mnohokrát úspešný odboj proti Anglicku.

- Všetky tri národy sú *hrdé na svoju krajinu a sídla*. Slováci na Tatry, Martin, Banskú Štiavnicu, Fíni na drevené mesto Pori, národné centrum Jyväskylä či na svoje jazerá, Škóti na kráľovské mesto Edinburgh alebo na svoje Highlands.

- Všetky tri národy sú *hrdé na svoju stáročnú kultúru*. Slováci na svoju romantickú poéziu, gotické sochárstvo, ľudové čipky a architektúru, Fína na svoju drevenú architektúru a na saunu (ktorú síce nevyňašili, ale vo Fínsku sa stala neoddeliteľnou súčasťou každodennej kultúry), Škóti na svoje gajdy, škótske osvietenstvo i na svoju whisky (ktorá má v Edinburghu aj samostatné múzeum).

- Všetky tri národy sú *hrdé na svojich veľkých ľuďoch*. Na Slovensku je to Svätopluk, Hlinka a ďalší, vo Fínsku Urho Kekkonen, Mika Waltari a ďalší, v Škótsku na Johna Knoxa, Waltera Scotta a ďalších.

Možno všetky tri národy trochu mýtizujú svoje dejiny a budujú svoju národnú identitu s pomocou takýchto mýtov. *Hrdosť na seba samého* však tvorí *konštantný prvok* sociálnej psychológie týchto troch národov. Pochopiteľne, podobné národné povedomie nemôže byť raz navždy daným pocitom či skúsenosťou, alebo hoci aj mýtom. S historickými premenami sa mení aj objekt hrdosti, s rastom a obohacovaním národnej skúsenosti sa mení aj schopnosť reflektovať históriu.

Určenie národnej identity národnou hrdosťou ťažko môžeme považovať za postačujúce, pretože je príliš neuchopiteľné, aj pretože mnohokrát je pre objektívnu definíciu národa zrejme dôležitejší *objekt* hrdosti ako hrdosť samotná. V každom prípade však aj sociálno-psychologické odlišenie národa bude nevyhnutné, lebo - ako ukazuje porovnanie Škótov, Fínov a Slovákov - národná hrdosť patrí ku konštantám, kto-

ré spoluvytvárajú národnú identitu. Myslím, že k podobnému poznatku by sme dospeli aj vtedy, ak by sme naše porovnanie doplnili povedzme o Židov, Írov, Talianov, Nemcov či Ukrajincov.

V každom prípade však z nášho porovnania vyplýva, že národná identita *nie je statický* a raz navždy daný jav. S postupnými zmenami životných podmienok národa sa určite mení aj povedomie národnej identity, pretože dostáva iné podnety a buduje sa na iných skúsenostiach príslušníkov národa. Jednoduché porovnania na záver:

Národné povedomie Slovákov počas silnej maďarizácie a pri vystúpení štúrovcov bolo určite iné, ako v Československej socialistickej republike (keď sme mali za sebou krátku skúsenosť zo samostatného štátu s pochybným politickým režimom, ktorý mal slúžiť ako dôkaz toho, že Slováci nemajú právo na vlastný štát); a je určite iné dnes, keď vieme, že Slováci sú schopní samostatne a pokojne si riadiť svoje záležitosti. Národné povedomie Fínov bolo iné v 19. storočí, keď sa pod trochu uvoľnenou nadvládou Ruska začínalo národné obrozenie a je určité iné dnes po tom, ako Fíni dokázali 40 rokov balansovať na hraniciach demokratickej a totalitnej Európy a pred krátkym časom bezpečne zakotvili v Európskej únii. Národné povedomie Škótov bolo určite iné za povstania proti Anglicku v 17. storočí ako v prvej polovici 20. storočia, keď bolo Škótsko nespochybniteľne spojené s Anglickom.

Národné povedomie Slovákov by bolo určite iné bez Andreja Hlinku, národné povedomie Fínov by bolo iné bez sauny a národné povedomie Škótov by bolo iné bez bankoviek škótskej libry. Súčasne by všetky tri národy mali určite iné národné povedomie bez národného obrozenia v 19. storočí a bez veľkého národného pohybu v súčasnej Európe. To sú všetko historické skúsenosti, ktoré sa hlboko zapisujú do pocitov príslušníkov jednotlivých národov a pomáhajú vytvárať ich národnú identitu.

Hlavná literatúra:

Spísať použitú literatúru pre takýto typ príspevku nie je ľahké. Podobné príspevky totiž vznikajú dlhodobo, na základe štúdia veľkého množstva literatúry a sú vlastne extraktom takéhoto štúdia. Sústreďujú aj autopsiu z menovaných krajín i obsahy rozhovorov s príslušníkmi jednotlivých národov. V nasledovnom zozname preto uvádzame len literatúru, ktorá bola využitá priamo pri príprave výsledného textu.

Antonouris, G.: Teaching About Multi-Cultural Europe. In: EDIT. č. 3, jar 1993, s. 26-28

- Brinkley, A.: The Unfinished Nation. New York, McGraw-Hill, Inc. 1993
- Cornelius, C.: The Six Nations Series. Caldwell, Cornell University 1990
- Drake, J.: City of Edinburgh. Edinburgh, Pitkin Pictorials 1995
- Fitzjohn, S. - Weston, M. - Large, J.: Festivals Together. Londýn, Hawthorn Press 1993
- Gjessing, G.: Laestadianism: A Revivalistic Samish (Lapp) - Finnish Movement for National Liberation. In: Ultimate Reality and Meaning. č. 3, 1979, s. 188-204
- Hubinger, V. - Honzák, F. - Polišínský, J.: Národy celého světa. Praha, Mladá fronta 1985
- Kolektív: Etnografický atlas Slovenska. Veda a Slovenská kartografia 1990
- Kolektív: Focus on Finland. Keuruu, Otava Printing Works 1992
- Kolektív: Slovensko. Dejiny. Bratislava, Obzor 1978
- Kolektív: Sociální a kulturní antropologie. Praha, SLON 1993
- Kolektív: Školský atlas svetových dejín. Bratislava, Slovenská kartografia 1974
- Kolektív: The Sami - The Indigenous People of Norway. Oslo, Nórske ministerstvo miestnej správy a práce, b.r.
- Krup, V. - Genzor, J.: Písma sveta. Bratislava, Obzor 1989
- Kymlicka, W.: Liberalism and the Politicization of Ethnicity. In: Canadian Journal of Law and Jurisprudence. č. 2, júl 1991, s. 239-256
- Morganthau, T.: America: Still a Melting Pot. In: Newsweek. 9. 8. 1993, s. 16-25
- Nickerson, J.: Americký regionalizmus. Bratislava, USIS, b.r.
- Ortega y Gasset, J.: Evropa a idea národa. Praha, Mladá fronta 1993
- Patočka, J.: Kacířské eseje o filosofii dějin. Praha, Academia 1990
- Polakovič, Š.: Čo je národné bytie? Hamilton, Zahraničná Matica slovenská 1982
- Schwarzschild, S. S.: Essential Characteristics of the Jewish View of Reality: Judaism as a Living Historical Phenomenon. In: Ultimate Reality and Meaning. č. 3, 1991, s. 221-230
- Sowell, T.: Rozkvět civilizací. In: Spektrum. č. 77, 1992, s. 29-34
- Spengler, O.: Historia, kultura, polityka. Varšava, PIW 1990
- Švédsky inštitút: The Sami People of Sweden. Fact Sheets on Sweden. Stockholm, Švédsky inštitút 1991
- Tevzadze, N.: National Identity and National Consciousness. In: History of European Ideas. č. 1-3, 1993, s. 437-440

Vodák, F.: Abendland. Praha, Orbis 1991

Scots, Fins and Slovaks

(Abstract)

Erich Mistrík, Comenius University, Faculty of Education, Bratislava, Slovakia

The paper confronts three nations of Europe which have in common their strive for independence. The nations were selected on the basis of sharing similar destiny in

their respective histories: All three of them (Scots, Fins, Slovaks) lived in multinational states for centuries, there are ethnic minorities living on their territory, there were languages of different nations in use on respective territories, all three of them are of similar size and all three of them strove for independence.

Some of the typical signs of national life are being considered and found as irrelevant for defining the roots of national identity, i.e., common language, relatively closed territory for national life, common ethnic origin, and independent state. All of them are rejected as insufficient for the task. Still the three nations are very proud and self-confident.

Similar activities on national levels occurred in the history of Scots, Fins and Slovaks: struggle for independence, struggle for national language and its position in national life, struggle for saving national territory, struggle for symbols (like national currency). Nevertheless, the results of similar activities are totally different.

The hypothesis is stated that national identity can be built up from self-esteem of a nation. The three nations are considered as being very proud of their respective national states that occurred in history; very proud of struggle for independence; very proud of country and sites; very proud of big personalities from national history. Self-esteem is proved as important measure for building national identity though insufficient. Still it should be taken into account.

At the end the author calls attention to the historical and continuous changes in self-esteem of these three nations, consequently in their respective national identities. National identity cannot be considered as the same for ever.